

SCRIPTIE

BA GESCHIEDENIS

TWEE TEAMS, ÉÉN TAAK.

De Nederlandse Inlichtingendiensten gedurende de Koude Oorlog

Naam	Marten Stooker
Studentnummer	4171624
Aantal woorden:	8881
Begeleiding:	dr. Laurien Crump-Gabreëls

Samenvatting

In deze scriptie is een vergelijkend onderzoek gedaan naar de twee voornaamste Nederlandse inlichtingendiensten in de Koude Oorlog: de Binnenlandse Veiligheidsdienst (BVD) en de Buitenlandse Inlichtingendienst (BID). Onderzocht is waarin deze diensten verschilden gedurende de vroege Koude Oorlog; het einde van de jaren veertig tot en met de jaren zestig van de twintigste eeuw. Deze periode kent de ontspanning van de Koude Oorlog, oftewel de détente in de jaren zestig. De invloed van deze historische ontwikkeling voor de diensten zal geanalyseerd worden aan de hand van drie factoren.

De eerste factor behelst de activiteiten van de inlichtingendiensten gedurende de vroege Koude Oorlog. Uit de analyse van dit stuk blijkt dat beide diensten de invloed van de détente duidelijk voelden, maar dat alleen de BID daadwerkelijk haar activiteiten wegens de détente aanpaste.

De tweede factor in dit werk gaat in op de nationale en internationale samenwerkingen van de twee Nederlandse inlichtingendiensten. Ook bij deze factor bleek de BID de onderliggende partij te zijn in vergelijking met de BVD; op nationaal niveau leek de BVD hiërarchisch boven de andere Nederlandse diensten te staan. Daarnaast bleek de BVD op internationaal niveau in haar operaties meer succesvol dan de collega's van de BID.

De derde factor richt zich op de manier waarop deze twee Nederlandse inlichtingendiensten verschenen in de media. Beide diensten kregen vooral in de jaren zestig flinke kritiek te verduren van de binnenlandse media. Het grote verschil tussen de diensten is de manier van omgang met deze casus. De BVD adresteerde dit probleem door in overleg te gaan met de Nederlandse pers, over het mediabeleid van de BID is niks bekend.

Het gevoerde onderzoek in deze scriptie geeft een beeld van de twee Nederlandse inlichtingendiensten als incongruent: de BVD was op alle onderzochte factoren beter gewapend tegen de détente in vergelijking met de zusterorganisatie van de BID.

Inhoudsopgave

- Inleiding p. 4
- Hoofdstuk 1: activiteiten van de diensten p. 8
- Hoofdstuk 2: Coöperatie van de
Nederlandse Inlichtingendiensten p. 14
- Hoofdstuk 3: De Diensten en de Nederlandse Pers p. 19
- Slotsom p. 22
- Bibliografie p. 23

Inleiding

De AIVD groeit als kool

AIVD Het personeelsbestand van de AIVD groeit na jaren van krimp ook dit jaar verder, onder meer om het toenemend aantal tips over mogelijke aanslagen te verwerken en diefstal van bedrijfsgeheimen, zoals in de defensiesector, tegen te gaan.

✎ Kees Versteegh © 4 april 2017

(Bron: NRC¹)

Na meerdere jaren van economische recessie en de daarmee gepaarde bezuinigingen is veiligheid weer 'hot'. Wegens terroristische dreigingen en de opkomst van cyber-spionage uit onder andere Rusland is ook in Nederland de politieke wil geboren om intensief te investeren in de veiligheidssector. Waar aan de andere kant van de Atlantische Oceaan de nieuw gekozen president Trump fors wil investeren in het Amerikaanse defensie apparaat om de veiligheid van het land te garanderen, vindt in Nederland een bredere trend plaats.² Het investeren in veiligheid op Nederlandse bodem zal niet alleen via de weg van Defensie verlopen; ook krijgen Nederlandse inlichtingendiensten zoals de AIVD de mogelijkheid om hun uitgaven te vergroten. Daarmee zou de inlichtingendienst meer man en middelen kunnen inzetten om hun werkzaamheden te verrichten. Terroristische dreigingen, cyber-criminaliteit en cyberspionage vanuit buitenlandse mogendheden zoals Rusland zijn de hedendaagse werkvelden én uitdagingen van de Nederlandse inlichtingendiensten.³

De politieke en maatschappelijke trend om te investeren in veiligheid, en dit als een belangrijk thema te zien, is niet een nieuw fenomeen. Steeds vaker wordt de tijd waarin dit werk is geschreven genoemd als de tijd van 'de nieuwe Koude Oorlog'. Spanningen en wantrouwen tussen de Westerse mogendheden (vooral de Verenigde Staten) en Rusland doet bijna automatisch terugdenken aan een eerdere episode in de wereldgeschiedenis: de Koude Oorlog.⁴ Ook gedurende de tweede helft van de 20^e eeuw waren een groot aantal naties op de wereld bezig zich te wapenen, letterlijk en figuurlijk, om hun veiligheid te verzekeren.

Gedurende de periode van de Koude Oorlog, van het eind van de Tweede Wereldoorlog tot de val van de Berlijnse Muur, waren niet alleen de bekende grootmachten zich aan het concentreren op hun veiligheidssector. Ook de kleinere naties die betrokken waren in deze periode van constante

¹ Kees Versteegh, 'De AIVD groeit als kool' (versie 4 april 2017), <https://www.nrc.nl/nieuws/2017/04/04/de-aivd-groeit-als-kool-7916563-a1553167> (17 april 2017).

² Maartje Somers, 'Trump wil de Amerikaanse overheid uitkleden – op defensie na' (versie 16 maart 2017) <https://www.nrc.nl/nieuws/2017/03/16/trump-wil-de-amerikaanse-overheid-uitkleden-op-defensie-na-7410377-a1550641> (17 april 2017).

³ Kees Versteegh, 'De AIVD groeit als kool' (versie 4 april 2017), <https://www.nrc.nl/nieuws/2017/04/04/de-aivd-groeit-als-kool-7916563-a1553167> (17 april 2017).

⁴ Erik Ziarczyk, 'Tillerson botst op ijzig front bij bezoek aan boos Kremlin' (versie 12 april 2017), <http://www.tijd.be/politiek-economie/internationaal-vs/Tillerson-botst-op-ijzig-front-bij-bezoek-aan-boos-Kremlin/9882453?ckc=1&ts=1492527722> (17 april 2017).

dreiging voor het uitbreken van mondiaal conflict waren bezig hun aandeel te leveren in de Koude Oorlog.

Eén van deze landen was Nederland. En ook de Nederlandse overheid wilde zich wapenen met een steeds belangrijker blijkend wapen; inlichtingen.⁵

De trend om te investeren in inlichtingendiensten, zoals in de krantenkop hierboven wordt geschetst, is dus niks nieuws. In de Koude Oorlog was Nederland bezig zich te mengen in een strijdveld dat zich afspeelde tussen de ideologieën van het kapitalisme en het communisme.⁶ Ondanks dat 'de nieuwe Koude Oorlog' zich minder overduidelijk afspeelt tussen rivaliserende ideologieën en invloedssferen, zijn er veel overeenkomsten te vinden met de Koude Oorlog van de 20^e eeuw. De hedendaagse Koude Oorlog is veel complexer dan zijn voorganger, maar de dreiging van grote mogendheden als Rusland en China zijn niet nieuw voor het Westen. Zo ook niet de Westerse honger naar inlichtingen over bijvoorbeeld (en misschien wel vooral) Russische activiteiten.

In hoeverre de 'nieuwe Koude Oorlog' gelijkenissen kent met de oorspronkelijke Koude Oorlog zal een onderwerp zijn voor de historicus in de komende decennia. Wel zijn de indicaties van eenzelfde trend in de geschiedenis, zoals hierboven beschreven, vrij duidelijk. De Nederlandse inlichtingendiensten groeien hevig, en beginnen zich dus effectiever in te zetten om hun taken uit te voeren vanwege het veranderende wereldbeeld.

Het is vanwege deze vergelijkbare trend in de 21ste eeuw nuttig om goed in beeld te brengen wat de rol was van deze twee verschillende Nederlandse inlichtingendiensten gedurende de Koude Oorlog. Door de verwachte toenemende activiteiten van diensten als de AIVD is het voor beleidsmakers binnen de inlichtingen- en veiligheidsdiensten en de burger van de Nederlandse maatschappij een goede les om te weten waar de voorgangers van de huidige Nederlandse inlichtingendiensten zich mee bezig hielden tijdens een periode van grote mondiale spanningen, omdat een vergelijkbare situatie zoals die van de Koude Oorlog zich dreigt voor te doen. Daarnaast is het goed om lering te trekken uit eventuele fouten uit het verleden die voortvloeiden uit het bestaan van twee inlichtingendiensten. In het heden is er namelijk ook sprake van twee diensten die zich bezighouden met het verschaffen van inlichtingen; de AIVD en de MIVD.

De aanwezigheid van fouten in de samenwerking tussen de BVD en de BID, of frictie, wordt besproken in de conclusie van 'Villa Maarheeze' door Bob de Graaff en Cees Wiebes. Er bleken tijdens de Koude Oorlog spanningen te zijn tussen de BVD en de BID. Daarbij komt dat op 1 januari 1994 de Inlichtingendienst Buitenland, de opvolger van BID, formeel werd opgeheven wegens problematiek binnen de dienst. De collega-dienst BVD werd daarentegen in 2002 zonder deze problematiek omgedoopt in de hedendaagse AIVD.⁷

De academische interesse in de rol van inlichtingendiensten in de periode van de Koude Oorlog is niet een nieuw fenomeen. Deze interesse komt onder andere vanuit de huidige academische stroming die zich bezig houdt met het bestuderen van de Koude Oorlog: *the new Cold War history*. Deze stroming kwam eind jaren negentig op in het academische veld van de geschiedschrijving. In deze tijd begon meer archiefmateriaal openbaar te worden voor onderzoek, zoals archiefstukken uit de Sovjet-Unie en Oost-Europa. Ook ontstond er meer interesse voor de rol van kleinere staten in de Koude Oorlog.⁸

Zo ook de interesse in specifiek de Nederlandse inlichtingendiensten gedurende de Koude Oorlog. Verschillende werken over dit onderwerp zijn recent uitgekomen. Het eerste voornaamste werk over de Nederlandse inlichtingendiensten was 'Villa Maarheeze' door Bob de Graaff en Cees Wiebes,. Vanwege hun onderzoek naar de Inlichtingen Dienst Buitenland (IDB) en hun zoektocht naar primair bronmateriaal over de Nederlandse inlichtingendiensten in de jaren tachtig is er een fundament

⁵ Giles Scott-Smith, *Interdoc: Een geheim netwerk in de Koude Oorlog* (Amsterdam 2012), 10.

⁶ Scott-Smith, *Interdoc*, 11.

⁷ Bob de Graaff & Cees Wiebes, *Villa Maarheeze: de geschiedenis van de Inlichtingendienst Buitenland* (Den Haag 1999) 408-409, 415.

⁸ John Lewis Gaddis, 'The New Cold War History', (versie 20 juni 1998), <http://www.fpri.org/article/1998/06/the-new-cold-war-history/> (17-06-2017).

gelegd voor andere academici.⁹ Dit resulteerde in vooraanstaande werken als 'Interdoc' van Giles Scott-Smith over een geheim inlichtingen-netwerk in de Koude Oorlog en de samenwerkingen tussen Nederlandse diensten en de Amerikanen in 'Samen met de CIA' van Cees Wiebes. Naast de IDB is er ook veel geschreven over de Binnenlandse Veiligheidsdienst (BVD). De voornaamste auteur over deze dienst, en tevens oud-medewerker van de BVD, is Dick Engelen. Onder andere zijn boek 'Frontdienst' dient gezien te worden als één van de meer belangrijke werken over de Binnenlandse Veiligheidsdienst.¹⁰

Deze werken gaan in op specifieke casussen omtrent de Nederlandse inlichtingendiensten of over één van de inlichtingendiensten gedurende de Koude Oorlog. Hierdoor ontbreekt er een vergelijkende studie over de verschillen van deze diensten in Nederland. Het schrijven van een totaaloverzicht over de rol van deze twee diensten gedurende de Koude Oorlog is een te grote opgave voor de gewenste omvang van dit werk. Desondanks is het relevant om te kijken naar de BVD en de BID en hun verschillen. Zeker wanneer gekeken wordt naar de, zoals hierboven al kort besproken, vermeende frictie tussen de diensten en de uiteindelijke opheffing van de IDB door interne problematiek. Deze frictie, en zoals later in dit werk zal blijken een vorm van concurrentie, kan resulteren in een niet optimaal functionerend inlichtingenapparaat. Dit verzwakte apparaat kan daardoor een negatieve invloed hebben op de staatsveiligheid van een land. Vanwege het hedendaagse bestaan van twee inlichtingendiensten in de Nederlandse maatschappij is het noodzakelijk lering te trekken uit eerdere co-existentie van twee Nederlandse inlichtingendiensten. Een vergelijkende studie tussen de BVD en de BID/IDB zal daarbij eventueel falen en frictie blootleggen waartegen de hedendaagse overheid en inlichtingendiensten zich kunnen wapenen.

Zoals hierboven al is genoemd vallen er binnen dit werk twee actoren onder de Nederlandse inlichtingendiensten: de BVD en de BID. Desondanks was er ook sprake van de militaire inlichtingendiensten van de marine, land- en luchtmacht. De concentratie zal desondanks liggen op de eerste twee genoemde diensten. Dit omdat zal blijken dat deze twee diensten zich vooral bezig hielden met het vergaren van inlichtingen, en de diensten van de krijgsmacht deze vaak simpelweg overnamen. Ondanks dat er andere Nederlandse en buitenlandse actoren bekeken worden in dit werk moeten de BVD en BID worden gezien als de spin in het web; de verschillen van de twee diensten in activiteiten, samenwerking en beeldvorming binnen de Nederlandse samenleving staan centraal.

De vergelijkende studie tussen de twee Nederlandse inlichtingendiensten zal toegepast worden op een bepaalde periode binnen de Koude Oorlog. Deze behelst eind jaren veertig, de tijd van oprichting van beide diensten, tot en met de jaren zestig. Deze periode van grofweg 25 jaar is genomen om twee redenen. Allereerst vanwege de historische ontwikkelingen binnen deze periode. Binnen deze periode zien we ondermeer de opkomst van de Koude Oorlog. Interessanter is de zogeheten détente, of ontspanning, die plaatsvond in de tweede helft van de jaren zestig in Europa. Deze ontspanning vanuit West-Europa richting Oost-Europa en de Sovjet-Unie werd veroorzaakt door verschillende grote gebeurtenissen in de Koude Oorlog, zoals de Cubacrisis. Tijdens deze détente ontstond er een meer milde visie vanuit de westelijke Europese landen richting de Russen en Oost-Europa.¹¹ Naast deze ontspanning vond er ook een aanzienlijke verandering plaats binnen de Nederlandse maatschappij: de ontzuiling. Eind jaren zestig werd er afgerekend met de maatschappelijke zuilen in Nederland en kwamen verschillende protestgroepen op het Nederlandse toneel.¹² Beide historische ontwikkelingen hadden, zoals we later in dit werk zien, invloed op de inlichtingendiensten. De periode hierboven beschreven zal in dit werk aangeduid worden als de vroege Koude Oorlog.

⁹ De Graaff & Wiebes, *Villa Maarheeze*, 9-19.

¹⁰ Dick Engelen, *Frontdienst: de BVD in de Koude Oorlog* (Amsterdam 2007).

¹¹ Jussi Hanhimäki, *Détente in Europe, 1962–1975*. The Cambridge History of the Cold War Volume 2: Crises and Détente (Cambridge 2010) 199, 216-218.

¹² Dick Engelen, *Geschiedenis van de Binnenlandse Veiligheidsdienst* (Den Haag 1995) 29-30-31.

De tweede reden voor de gekozen periode is de beschikbaarheid van bronmateriaal. Het primair bronmateriaal dat zich toespitst op de Nederlandse inlichtingendiensten gedurende de Koude Oorlog is beperkt aanwezig; veel wordt nog achtergehouden door de overheid of is vernietigd door ambtenaren wanneer zij de informatie te gevoelig achtten. Dit geldt vooral voor bronnen over de BID. Desondanks is er allereerst gekeken naar primair bronmateriaal over de diensten in het Nationaal Archief te Den Haag. Daarnaast is er door het Internationaal Instituut Sociale Geschiedenis toestemming gegeven om een groot deel van de persoonlijke collectie van Cees Wiebes in te zien. Deze collectie is gevormd na onderzoek omtrent inlichtingendiensten in de Koude Oorlog.

Het overgrote deel van de gevonden en gebruikte primaire bronnen richt zich op de jaren 50' en 60' van de twintigste eeuw, vooral wat betreft de activiteiten en samenwerking van de Nederlandse diensten. Dit komt omdat een groot aantal bronnen zijn vernietigd zoals al eerder werd besproken.¹³

Deze scriptie zal daarom antwoord verschaffen op de volgende vraag: Waarin verschilden de BVD en de BID binnen het Nederlandse inlichtingenwerk gedurende de vroege Koude Oorlog? Om deze vraag effectief te beantwoorden zal er gekeken worden naar drie factoren. De eerste factor zijn de activiteiten van deze twee Nederlandse inlichtingendiensten tijdens de vroege Koude Oorlog. Het tweede hoofdstuk zal kijken naar de factor samenwerking tussen de inlichtingendiensten binnen Nederland zelf, en de collega inlichtingendiensten van Westerse naties zoals de Verenigde Staten. Het werpen van een blik op deze samenwerkingsverbanden tussen binnen- en buitenlandse inlichtingendiensten is noodzakelijk omdat de Koude Oorlog een groot aantal spelers kende, ook binnen de verschillende ideologische blokken zelf, en daarmee ook een groot aantal belangen. Hoe de twee verschillende diensten daar mee omgingen geeft inzicht in de eventueel verschillende aanpak en functies van de diensten te Nederland. Het laatste hoofdstuk zal zich richten op de factor beeldvorming in de Nederlandse media richting de twee inlichtingendiensten. Dit geeft een beeld van de publieke opinie richting de diensten in tijden van internationale dreiging en hoe deze verschilden per inlichtingendienst. Het nut hiervan is dat er voor de hedendaagse burger en inlichtingendiensten inzichten verschaft worden van de rol van deze diensten in een Westerse, democratische staat en hoe deze diensten daar vervolgens in verschilden. Dit werk zal afsluiten met een korte samenvatting van de gevonden resultaten, de beantwoording van de hoofdvraag en aanbevelingen voor verder onderzoek omtrent inlichtingendiensten tijdens de Koude Oorlog.

¹³ De Graaff & Wiebes, *Villa Maarheeze*, 10-19.

Hoofdstuk 1: Activiteiten van de Diensten

In het eerste hoofdstuk van dit werk zal er per dienst gekeken worden naar de activiteiten die zij uitvoerden gedurende de beginperiode van haar bestaan. Zoals al eerder werd vermeld in de inleiding, zijn dit de eind jaren veertig, de jaren vijftig en de jaren zestig. Gekeken zal worden wat de taken van de diensten precies waren, hoe zij deze uitvoerden en hoe deze zich eventueel veranderden in de loop der tijd. Vervolgens zal dit hoofdstuk eindigen met een beknopte analyse over de gevonden bevindingen.

Binnenlandse Veiligheidsdienst

Nadat de dreiging van nationaalsocialistisch Duitsland en hun Derde Rijk was geëlimineerd in mei 1945, moest er een nieuwe Nederlandse inlichtingendienst worden opgezet. Het hoofd van de voorloper van de BVD, de Centrale Veiligheidsdienst (CVD), kwam daarom op 29 januari 1945 met een op zijn visie gebaseerd takenpakket voor de nieuw op te zetten dienst. Deze heer Louis Einthoven presenteerde dit aan de toenmalig minister-president Schermerhorn en een aantal leden van zijn kabinet. Het voorstel van de heer Einthoven werd goedgekeurd door minister-president Schermerhorn en zijn minderen, waardoor het fundament werd gelegd voor de nieuwe Binnenlandse Veiligheidsdienst.¹⁴

Deze taakomschrijving, zoals die in 1946 werd gegeven, was vrij breed te noemen. De dienst zijn taken zouden grofweg opgesplitst kunnen worden in twee verschillende takenpakketten. Enerzijds zou de dienst het Nederlands wettelijk gezag en de democratische rechtsorde moeten beschermen van dreigingen afkomstig van binnen de Nederlandse staat. Anderzijds zou de nieuwe dienst dreigingen vanuit het buitenland in kaart moeten gaan brengen. De taak van de nieuwe dienst was om deze dreigingen in kaart te brengen middels inlichtingen. Het elimineren van deze dreigingen was overigens niet aan de dienst zelf besteed; dit werd overgelaten aan andere overheidsorganen binnen de Nederlandse staat zoals bijvoorbeeld defensie en politie.¹⁵

Eén van de grotere bedreigingen voor de Nederlandse rechtsorde bleek al snel het communisme. Deze dreiging werd niet zozeer gezien als een gevaar dat uit het oosten, buiten de Nederlandse landsgrenzen kwam. De visie van de Nederlandse overheid dat de Sovjet-Unie één van de geallieerden was die hadden mee geholpen Nazi-Duitsland te verslaan werd al in de laatste maanden van de Tweede Wereldoorlog overboord gegooid. De Sovjet-Unie was nu, zoals voor de Tweede Wereldoorlog al werd gesteld in de Nederlandse publieke opinie, een boosaardige dictatuur. Maar deze visie werd niet gedeeld door iedereen binnen de Nederlandse maatschappij; organisaties als de Communistische Partij Nederland (CPN) sloten zich juist aan bij het gedachtegoed van de Sovjets en kozen hun kant binnen het conflict van de Koude Oorlog. De activiteiten van de CPN werden door de Nederlandse staat gezien als vormen van sabotage tegen het overheidsbeleid dat democratisch tot stand was gekomen.¹⁶

De CVD, die vanaf 1949 de BVD genoemd werd, had al snel door dat de CPN de lijn aanhield van de Communistische Partij van de Sovjet-Unie (CPSU) en dat deze partij de CPN als een middel gebruikte om de communistische invloedssfeer van de Sovjet-Unie te vergroten. Dit werd onder andere duidelijk door de manier waarop de CPN de communistische machtsovername in Tsjecho-Slowakije politiek steunde. Vanwege dit feit moest de door Amerikaanse steun snel groeiende CVD, en later BVD, het nationale en internationale communisme een halt toe roepen. De BVD moest hierin

¹⁴ Engelen, *Geschiedenis van de Binnenlandse Veiligheidsdienst*, 11.

¹⁵ Idem.

¹⁶ Engelen, *Geschiedenis van de Binnenlandse Veiligheidsdienst*, 24-25.

haar steentje bijdragen middels drie verschillende vormen van activiteiten. Als eerste had de dienst een informerende taak: de BVD moest simpelweg inlichtingen verschaffen aan de Nederlandse overheid. Hierdoor kon de overheid het door haar gewenste beleid tegen bedreigende actoren, zoals de CPN, verwezenlijken. Anderzijds werd er van de BVD verwacht een contra-inlichtingen tactiek te hanteren: het belemmeren van het verkrijgen van inlichtingen door de vijand door bijvoorbeeld het beveiligen van gebouwen of het werken met dubbelagenten.¹⁷ De dreiging hier, aldus de BVD, was de spionage vanuit communistische mogendheden als Rusland en later China. Naast deze taken zag Einthoven ook een meer pro-actieve functie voor de dienst. De oprichter van de BVD zag zijn organisatie als een middel tot psychologische oorlogsvoering. De dienst moest bijvoorbeeld bij interne problematiek binnen de CPN gebruik maken van de onrust. Dit gebeurde ook in 1958, waarover later in dit hoofdstuk meer. Een ander voorbeeld van de proactieve houding van de dienst eind jaren vijftig was de inmenging van de BVD in het Interdoc netwerk. Deze door Einthoven opgezette internationale stichting verzamelde Franse, Engelse, Duitse en Nederlandse inlichtingen om gezamenlijk het communisme te bestrijden.¹⁸

De hierboven genoemde taken werden in de eerste jaren na de oprichting van de dienst, ondanks dreigingen als het neo-nazisme, als de voornaamste taak gezien van de Binnenlandse veiligheidsdienst. Het communisme was het voornaamste doelwit van de BVD.¹⁹ Om de nodige inlichtingen over de communistische dreiging te vergaren werd er met geheime middelen binnengedrongen bij de CPN en haar partnerorganisaties, zoals de Eenheidsvakcentrale (EVC). Dit werd gedaan om twee redenen. Allereerst zag de BVD het als haar taak de Nederlandse overheid te informeren over standpunten en potentiële acties van de CPN en haar partners, zoals bijvoorbeeld stakingen. Daarnaast wilde de inlichtingendienst een overzicht krijgen van de leden van communistische organisaties in Nederland zodat deze personen geweerd konden worden van functies waarbij zij in aanraking konden komen met informatie die voor de doeleinden van de communisten in Nederland kon worden ingezet.²⁰

Eén van deze geheime middelen was de infiltratie in de CPN, zoals hierboven al kort aangegeven, door de BVD in 1958. De pro-actieve houding van de dienst kwam hier duidelijk naar voren. Hoewel er in 1946 werd vastgelegd dat de BVD zich geen actieve houding zou aanmeten en zich moest richten op het vergaren van inlichtingen, werd in 1958 actief ingespeeld op een intern conflict binnen de CPN over de pro-stalinistische koers van de partij. De actieve inmenging van de BVD zorgde voor een afsplitsing binnen de CPN.²¹ Deze pro-actieve houding was een breuk met het verleden, gekeken naar de beoogde taak van het inwinnen van inlichtingen door de BVD. Deze breuk heeft te maken met een historische ontwikkeling binnen de Koude Oorlog. De speech van de opvolger van Stalin, Nikita Chroesjtsjov, gaf tijdens het 20ste partijcongres van de CPSU kritiek op de misdaden van zijn voorganger. Hierdoor ontstond er twijfel over de juistheid van het stalinistisch-communisme bij verschillende communistische organisaties, zoals de CPN.²² Door deze paniek in de communistische rangen lijkt de BVD haar tactieken te hebben aangepast, om zo haar strategie van de bestrijding van het communisme te kunnen uitvoeren.

Na de duidelijke afname van de communistische politieke macht door de bovengenoemde gebeurtenissen leek er een succesvolle strijd geleverd te zijn door de BVD, waardoor de vraag rees wat hun taak, en daarmee hun activiteiten moesten gaan in houden. Deze vraag werd luider door twee historische ontwikkelingen. Allereerst vond er de détenté plaats na de Cubacrisis in 1962; een ontspanning in de internationale verhoudingen waardoor in de latere jaren zestig een mildere

¹⁷ B. de Jong, & P. Keller, *Contra-inlichtingen en contraspionage*, in: B. A. de Graaf, E. R. Muller, & J. A. van Reijn (red.), *Inlichtingen- en veiligheidsdiensten* (Alphen aan den Rijn 2010), 275-294, aldaar 275.

¹⁸ Engelen, *Frontdienst*, 50-51.

¹⁹ Engelen, *Geschiedenis van de Binnenlandse Veiligheidsdienst*, 26-27.

²⁰ Engelen, *Geschiedenis van de Binnenlandse Veiligheidsdienst*, 27.

²¹ Engelen, *Geschiedenis van de Binnenlandse Veiligheidsdienst*, 28-29.

²² C.A.M. van der Heijden, *Dat nooit meer: de nasleep van de Tweede Wereldoorlog in Nederland*, Deel 2, (Amsterdam 2011) p.211 https://pure.uva.nl/ws/files/1197042/99071_05.pdf.

houding werd aangenomen richting het communisme als afschrikwekkende ideologie.²³ Daarnaast werd er na de verkiezingen in 1967 door het Nederlandse volk afgerekend met de zuilen in de Nederlandse maatschappij. De door het marxisme beïnvloedde jeugd, studentenradicalisme en neo-anarchistische organisaties verschenen voor het eerst op het toneel van de Nederlandse maatschappij.²⁴

Ondanks dat deze nieuwe potentiële bedreigingen vanuit het binnenland opkwamen verloor de BVD de communisten niet uit het oog; de activiteiten binnen de CPN werden nog altijd streng in de gaten gehouden en de dienst begon zich bezig te houden met voorbereidingen voor eventuele oorlogssituaties waarbij lijsten werden gemaakt van personen die geïnterneerd moesten worden. Personen met bijvoorbeeld communistische sympathieën die een dreiging konden vormen voor de staatsveiligheid werden op deze lijsten gezet.²⁵

Deze houding vanuit de dienst wordt onder meer duidelijk uit archiefstukken van begin jaren zeventig. Zo geven verschillende uitgebreide verslagen van de BVD richting het Ministerie van Algemene Zaken in december 1973 een beeld van de activiteiten van de BVD. De BVD analyseerde bijvoorbeeld de eerste conferentie van marxistisch-leninistische organisaties in Europa op 13 en 14 oktober 1973. Meerdere Europees communistische partijen tekenden in West-Duitsland een resolutie voor verbetering van de samenwerking tussen deze partijen.²⁶ Op te maken valt, dat zelfs na de late jaren zestig, de concentratie nog zeer sterk lag op het communisme als dreiging.

Ook de Socialistische Partij Nederland bleek een bron van onderzoek voor de BVD in de jaren 70'. De afsplitsing van de CPN plande namelijk in het voorjaar van 1974 een kaartenactie om kritiek te uiten richting de minister-president over sociale beleidskwesties. De minister-president werd hier direct van op de hoogte gebracht door de BVD.²⁷ Ondanks dat de Socialistische Partij geen extreme communistische ideologie aanhing, werd deze actie onderzocht door de dienst. Dit bronmateriaal geeft dan ook duidelijk de blijvende wantrouwende houding weer van de BVD ondanks de ontwikkelingen eind jaren zestig.

Dit wil niet zeggen dat er door de hierboven genoemde historische ontwikkelingen niks was veranderd voor de dienst. De dienst had wel degelijk last van de veranderende maatschappelijke opinie door de ontzuiling en de ontspanning in de Koude Oorlog. De BVD was door deze ontwikkelingen in de midden jaren zestig in debat verwickeld met de Nederlandse politiek over de dreiging van het communisme. De Nederlandse overheid was bijvoorbeeld een stuk milder geworden richting communistische partijen als de CPN.²⁸ Als gevolg van deze verschillen in visie tussen de politiek en de dienst taste de bestaande autonomie van de dienst aan. Dankzij Eindhoven had de dienst aanzien gekregen in de jaren vijftig en was zij vrij gebleven van enige serieuze vorm van kritiek. Dit veranderde vanwege de hierboven genoemde twee ontwikkelingen in de jaren zestig. Hierdoor moest de dienst zich meer gaan richten op haar imago richting de buitenwereld. Gevreesd werd dat de overheid anders de dienst op haar begroting zou korten, en daardoor de BVD zijn activiteiten zou moeten aanpassen.²⁹

²³ Engelen, *Frontdienst*, 55.

²⁴ Engelen, *Geschiedenis van de Binnenlandse Veiligheidsdienst*, 29-30-31.

²⁵ Idem.

²⁶ Nationaal Archief, Den Haag, 2.03.01, Binnenlandse Veiligheidsdienst 1973, inventarisnummer 10546, verslag 18 december 1973, gezant H.C Neervoort, aan de Minister-President, Den Haag.

²⁷ Nationaal Archief, Den Haag, 2.03.01, De SP organiseert een kaartenactie, 1974, inventarisnummer 10546, verslag 1 april 1974, H.C. Neervoort, aan de Minister-President, Den Haag.

²⁸ Engelen, *Frontdienst*, 66-67.

²⁹ Constant Hijzen, 'Geheim gewroet in het duister? Percepties en maatregelen ten aanzien van veiligheidsdiensten in Nederland, 1918-1989', *Tijdschrift voor Geschiedenis* 125 (2012), 3, 332-349, aldaar 346-347.

Inlichtingendienst Buitenland

Ook de Inlichtingendienst Buitenland kent haar oorsprong in de Tweede Wereldoorlog. Vanuit Londen werd er door de in 1940 gevluchte regering een nieuwe dienst opgezet die zich, anders dan de BVD, op papier niet met het binnenland van de Nederlandse staat moest bezig houden. De BID, die vanaf 1972 de Inlichtingendienst Buitenland (IDB) ging hetten, moest zich richten op buitenlandse inlichtingen van militaire, politieke en economische aard. Vanaf 16 februari 1946 was de Buitenlandse Inlichtingendienst formeel operationeel onder leiding van C.L.W. Fock.³⁰

Vanuit een villa te Wassenaar begon de dienst met haar activiteiten. De dienst begon, zoals hierboven vermeld, zich hoofdzakelijk bezig te houden met het verwerken van inlichtingen die waren vergaard door overheidsinstellingen en informatie bevatten over buitenlandse aangelegenheden. De afnemers van de inlichtingen waren de Nederlandse overheid, de BVD, de militaire inlichtingendiensten en buitenlandse zusterdiensten. De vergaring van deze inlichtingen kon door bijvoorbeeld diplomaten plaatsvinden. Daarnaast mocht de dienst ook op zelfstandige wijze inlichtingen vergaren, los van eventuele overname van een overheidsorgaan. Personeel dat hiervoor aangetrokken werd had allerlei achtergronden: academici (voor internationale, wetenschappelijke conferenties) tot aan zeelieden (voor economische inlichtingen over bijvoorbeeld infrastructuur en transport). De informatie die deze inlichtingen gaven was niet zeer groot. De overgebleven rapporten van de buitenlandse dienst geven vooral de interesse van de BID weer richting West-Europa; de documenten die beschikbaar zijn zouden relatief weinig inlichtingen geven over bijvoorbeeld Oost-Europese onderwerpen achter het IJzeren Gordijn.³¹

Net als de collega's die zich concentreerden op het binnenland, moest ook de BID zich gaan richten op contraspionage. Deze taak kon de BID desondanks niet naar behoren uitvoeren. Dit kwam door interne logistieke problematiek binnen de dienst. Maar naast het vergaren van inlichtingen en het offensief en defensief wapenen tegen spionage vanuit andere mogelijkheden, had de BID vermoedelijk ook activiteiten die een ietwat meer agressief karakter bevatten. Vanuit het besluit vanuit de overheid over de taakstelling van de dienst in 1949 wordt gesproken over sabotage. In dit document wordt deze activiteit gezien als een vorm van het vergaren van inlichtingen.³²

Na de relatief rustige jaren vijftig aangaande de dienst haar activiteiten werd dit anders in de jaren zestig. Door verschillende incidenten op het internationale toneel kwamen de Amerikanen duidelijk in beeld bij de BID. Nadat verschillende incidenten hadden plaatsgevonden met Amerikaanse vliegtuigen, die zich bezig hielden met luchtverkenning, moest de Amerikaanse CIA meer gaan steunen op de inlichtingen van de toenmalige BID. Het bekendste voorbeeld hiervan was het neerhalen van een Amerikaans U-2-spionagevliegtuig boven de Sovjet-Unie door een Sovjet projectiel op 1 mei 1960. De Britten hadden vanwege de incidenten in het begin van de jaren zestig strenge regels opgesteld betreffende vluchtverkenningen. De Amerikaanse toestellen die eerst nog gemakkelijk van Brits grondgebied konden opstijgen werden nu het werk bemoeilijkt. Hierdoor richtten de Amerikanen hun peilen op de inlichtingen die kwamen van het vaste land en van koopvaardij schepen. Dit soort inlichtingen werden onder meer gegenereerd door de BID.³³

Deze uitbreiding van het takenpakket werd gestuwd door een aantal ontwikkelingen gedurende de Koude Oorlog. Zoals hierboven al werd vermeld vond er een incident plaats boven het grondgebied van de Sovjet-Unie. Na het neerhalen van een Amerikaans toestel en de gevangenschap van de piloot door de Russen waren de mondiale spanningen in het voorjaar van 1960 zeer hoog. Daarbij vond ook een incident plaats tussen Nederland en de Sovjet-Unie: het Schiphol-incident. Hierbij botste de Nederlandse overheid met de Russen op diplomatiek niveau. Nadat een Russisch

³⁰ De Graaff & Wiebes, *Villa Maarheeze*, 9-10, 29-30, 35, 37.

³¹ De Graaff & Wiebes, *Villa Maarheeze*, 41, 49, 55, 62, 63, 105, 106.

³² De Graaff & Wiebes, *Villa Maarheeze*, 49.

³³ De Graaff & Wiebes, *Villa Maarheeze*, 187.

staatsburger asiel had aangevraagd in Nederland en zijn uitslag hier afwachtte, kreeg hij heimwee. Hij verklaarde uiteindelijk bij terugkomst in de Sovjet-Unie dat hij door de Amerikaanse en Nederlandse inlichtingendiensten was verhoord met de motivatie informatie van hem te verkrijgen.³⁴

Nu de Amerikanen behoefte hadden aan nieuwe manieren om hun informatie te verkrijgen, en de Nederlanders wilden optreden tegen de Sovjet-Unie, vond er samenwerking plaats. In 1961 werd in samenspraak besloten twee Nederlandse koopvaardijlieden af te laten reizen naar het zuiden van de Sovjet-Unie, als zijnde toerist. De twee werden uiteindelijk gearresteerd, en gaven toe dat ze zich schuldig hadden gemaakt aan spionage.³⁵

Dit falen bij de BID zorgde voor interne paniek. Hierbij kwam, net als bij de BVD, het effect van de détente kijken. Door de minder dreigende mondiale spanningen hervormde de dienst zich geleidelijk in de tweede helft van de jaren zestig. De BID nam steeds meer academici aan en daardoor verloor de dienst haar ietwat militair gerichte karakter. De dienst moest zich nu, volgens onder andere het hoofd van de dienst Crul, gaan richten op het Midden-Oosten, Zuid-Amerika en Afrika. Hier lagen de nieuwe uitdagingen volgens de hervormde BID.³⁶

Dit beeld zien we terug in rapportages van de BID. In een rapportage van 4 juni 1969 is er enerzijds een focus te zien op Oost-Europa, maar er wordt over een groot aantal gebieden gesproken die zich bevinden in Afrika, het Midden-Oosten en Zuid-Amerika. Bijvoorbeeld wordt er informatie verschaft over de spanningen omtrent Israël in het Midden-Oosten.³⁷

Naast de nieuwe aandacht voor bepaalde regio's in de wereld, ging de aandacht ook meer uit naar economische en politieke inlichtingen, in plaats van de gebruikelijke aandacht voor militaire inlichtingen. Deze verschuiving van de BID zorgde voor problematiek binnen de dienst. De academici en de militairen binnen de dienst stonden lijnrecht tegenover elkaar over het gewenste beleid.³⁸

Invloeden van buitenaf

Beide diensten kregen te maken met historische ontwikkelingen die vraagtekens zetten bij de activiteiten van de dienst. Uit bovenstaand onderzoek blijkt dat de BVD door de détente en de ontzuiling duidelijk druk voelde van de overheid. De dienst genoot in de eerste twee decennia van haar bestaan een zekere vorm van autonomie. De opkomst van meer kritische bewegingen richting de Inlichtingendiensten en de Koude Oorlog in zijn algemeenheid zorgden ervoor dat de dienst in onrustiger vaarwater terecht kwam. Desondanks is er geen spoedige verandering te zien in de werkzaamheden van de dienst in de jaren zeventig.

Ook de BID werd beïnvloed door externe factoren in haar werkzaamheden. Allereerst door de vraag voor inlichtingen door de Amerikanen en later door de détente. In combinatie met de aanwezigheid van interne problematiek en de détente werd de dienst hervormd en moest er focus komen op een groter aantal gebieden in de wereld.

De verschillen in activiteiten van de diensten lagen naast hun formele taakomschrijvingen in de manier waarop deze werkzaamheden werden beïnvloed door historische ontwikkelingen. De BID lijkt zeer gevoelig te zijn geweest voor deze ontwikkelingen doordat hun activiteiten eind jaren zestig duidelijk veranderden in vergelijking met de periode daarvoor.

Afsluitend is het opvallend dat de BVD, ondanks haar formele taakomschrijving, zich ook manifesteerde in het buitenland zoals de activiteiten in West-Duitsland. Ondanks dat dit in 1973

³⁴ De Graaff & Wiebes, *Villa Maarheeze*, 184-187.

³⁵ De Graaff & Wiebes, *Villa Maarheeze*, 187-189.

³⁶ De Graaff & Wiebes, *Villa Maarheeze*, 211,213-214.

³⁷ Nationaal Archief, Den Haag, 2.03.01, Selectieve samenvatting van ontvangen inlichtingen (22 mei t/m 4 juni 1969, inventarisnummer 2385, rapport 4 juni 1969, gezant B.I.D., aan de Minister-President, Den Haag

³⁸ De Graaff & Wiebes, *Villa Maarheeze*, 214,216.

plaatsvond, is het aannemelijk dat dit ook in voorgaande periodes plaatsvond vanwege de rol die de BVD zich toe-eigende als de meest vooraanstaande inlichtingendienst.³⁹

³⁹ De Graaff & Wiebes, *Villa Maarheeze*, 10-19, 415.

Hoofdstuk 2: Coöperatie van de Nederlandse Inlichtingendiensten

In het tweede hoofdstuk van dit werk zal er gekeken worden naar de samenwerkingsverbanden van de BVD en de BID gedurende de vroege Koude Oorlog. Dit zal gedaan worden per dienst, beginnende bij de Binnenlandse Veiligheidsdienst. Per dienst zal er allereerst geanalyseerd worden hoe de samenwerking vanuit deze dienst richting andere diensten binnen Nederland verliep op een nationaal schaalniveau. Vervolgens zal er gekeken worden naar de internationale rol die de diensten hadden; hoe verliepen de samenwerkingen tussen buitenlandse zusterdiensten en de twee Nederlandse inlichtingendiensten? Na de twee diensten behandeld te hebben zal het hoofdstuk afsluiten met een korte analyse over de gevonden resultaten. Bekeken zal worden of de BVD en BID verschilden in hun manieren van samenwerking.

Binnenlandse Veiligheidsdienst

Nationaal Niveau

Zoals voorgaande aan dit hoofdstuk al werd aangegeven, waren er naast de BVD en de BID ook nog de inlichtingendiensten van de krijgsmachten. Elk departement binnen het Nederlandse defensieapparaat (marine en de lucht- en landmacht) had zijn eigen inlichtingendienst. Deze drie diensten worden vaak, onder andere in primair bronmateriaal, geduid onder het kopje 'militaire inlichtingendiensten'. Voor het gemak en de gewenste omvang van dit werk zal er niet detaillistisch ingegaan worden op de samenwerking vanuit de BVD en één van de drie militaire diensten.

Na het bovenstaande vermeld te hebben, zal zelfs bij een vluchtig onderzoek al snel blijken dat de samenwerking tussen de BVD en de militaire inlichtingendiensten niet altijd soepel verliep. Zo blijkt onder andere uit de brief die het hoofd van de BVD, de heer Einthoven, aan een medewerker van het Ministerie van Algemene Zaken stuurde, de heer Kist. In deze brief schreef Einthoven op 3 januari 1957 over een groot aantal problemen inzake opgesteld beleid betreffende de rol van de BVD in tijden van oorlog. Ondermeer zette hij vraagtekens bij de toegewezen verantwoordelijkheden van de BVD en de daarop voortvloeiende werkzaamheden. De aan de BVD toevertrouwde werkzaamheden zouden problemen opleveren in de praktijk omdat bepaalde taken van de BVD hetzelfde zouden zijn als dat van militair personeel, aldus de heer Einthoven.⁴⁰ Deze negatieve visie over de samenwerking tussen de BVD en de militaire inlichtingendiensten werd ook beaamd door de chef van de Nederlandse landstrijdkrachten en de chef van de Generale Staf; de luitenant-generaal G.J. le Fèvre de Montigny. In een brief aan de coördinator van de inlichtingen- en veiligheidsdiensten uit de luitenant-generaal zijn onvrede over de vage taakomschrijving vanuit de BVD en de eventuele macht die deze dienst daarmee krijgt. De ontvanger van de brief is hoogstwaarschijnlijk de heer Kist van Algemene Zaken.⁴¹

⁴⁰ Nationaal Archief, Den Haag, 2.03.01, Verhouding B.V.D. – Inlichtingendiensten, inventarisnummer 1832, brief 3 januari 1957, gezant Mr. L. Einthoven, Den Haag, medewerker van het Ministerie van Algemene Zaken Mr. Kist, Den Haag.

⁴¹ Nationaal Archief, Den Haag, 2.03.01, Samenwerking BVD – MID, inventarisnummer 1832, brief 5 januari 1960, gezant Mr. G. J. le Fèvre de Motigny, aan medewerker van het Ministerie van Algemene Zaken Mr. Kist, Den Haag.

Een ander voorbeeld van de BVD haar ietwat stroeve samenwerkingsverbanden op nationaal niveau is het project Mongool. Het doel van dit project was om vast te stellen of de Chinezen steun verleenden aan de CPN. De BVD was er niet happig op om vanaf 1963 tot het midden van de jaren zeventig de vergaarde inlichtingen door te spelen naar binnenlandse zusterorganisaties. Dit is hoogstwaarschijnlijk vanwege het feit dat de BVD zich op het terrein van de BID, en later deze periode de IDB, begaf.⁴²

Er is geen duidelijk effect te zien in de binnenlandse coöperatie van de BVD door historische ontwikkelingen. Spanningen tussen de dienst en haar binnenlandse collega's waren zowel in de jaren vijftig als zestig aanwezig. Wel komt duidelijk naar voren dat in de jaren zestig de BVD zich duidelijk op het terrein van de BID gaat bevinden door personeel naar het buitenland te sturen. De mogelijkheid bestaat dat dit komt door de Amerikaanse interesse in de Nederlandse diensten en haar inlichtingen, waardoor de ambitieuze BVD letterlijk en figuurlijk haar grenzen wilde verleggen.

Internationaal Niveau

De BVD had naast binnenlandse actoren ook op het internationale toneel samenwerkingsverbanden. Deze vonden grotendeels plaats met de Amerikanen (CIA) en in mindere mate met de Engelsen (MI6). Vooral de Amerikanen wilden betere relaties met de Nederlandse inlichtingendiensten. In 1949 kwam de CIA naar Den Haag om een effectief samenwerkingsverband op te zetten. Hier had de CIA meerdere redenen voor. Allereerst was de Nederlandse anti-communistische opstelling eind jaren veertig net zo sterk als die van de Amerikanen. Dit maakte de Nederlanders geschikte partners. Naast ideologie zag de CIA ook de mogelijkheden van de uitgebreide Nederlandse koopvaardijvloot die ingezet kon worden om inlichtingen te vergaren.⁴³

De BVD en BID waren door deze komst begin jaren vijftig in competitie wie welke operaties mocht uitvoeren. De BVD bleek geregeld de bovenliggende partij; de dienst had meer professie en kapitaal in huis om haar activiteiten te ontplooiën. Hierdoor kon de BVD in verschillende operaties samenwerken met de inlichtingendiensten van krachtige mogendheden zoals de Verenigde Staten. Vooral Operatie Tom, een contra-inlichtingenoperatie richting spionage vanuit de Sovjet-Unie, bleek een succes. Hierbij werkte de BVD samen met de Amerikanen, Britten en Noren gedurende de beginjaren vijftig tot de tweede helft van de jaren zestig.⁴⁴

Noemenswaardig is de positie die de BVD zichzelf gaf in deze internationale samenwerkingsverbanden. Zo blijkt uit correspondentie, betrekking hebbende tot de BVD haar samenwerking met het buitenland, dat er stellig positie wordt ingenomen, door toenmalig hoofd van de dienst Sinnighe Damsté, dat de BVD de eerste afnemer zou moeten zijn van eventuele nieuwe inlichtingen.⁴⁵ Dit beeld komt vervolgens ook weer naar voren in correspondentie over West-Duitse inlichtingen. In één van de brieven wordt duidelijk dat door West-Duitsland vergaarde inlichtingen als eerst moesten worden doorspeeld naar de BVD. Opvallend is dat deze dienst de informatie als eerst kon analyseren, en daarna pas hoefde door te spelen naar de andere Nederlandse inlichtingendiensten.⁴⁶

Waarom dit beleid was wordt niet duidelijk in de gevoerde correspondentie, maar aannemelijk is dat dit kwam door de, zoals al eerder besproken, leidende positie die de BVD zich toe-eigende in het Nederlandse inlichtingen werkveld.⁴⁷

⁴² Dick Engelen, *Frontdienst*, 83-84, 93,105.

⁴³ Cees Wiebes, *Samen met de CIA* (Amsterdam 2016), 74, 326.

⁴⁴ Wiebes, *Samen met de CIA*, 161, 210,213, 327, 330, 332.

⁴⁵ Nationaal Archief, Den Haag, 2.03.01, Doorgeefbeleid, inventarisnummer 6432, brief 21 december 1962, van van J.S. Sinnighe Damsté, aan Dr. T.W. Crul, Den Haag.

⁴⁶ Nationaal Archief, Den Haag, 2.03.01, Doorgeefbeleid, inventarisnummer 6432, brief 15 januari 1963, van J.S. Sinnighe Damsté, aan Dr. T.W. Crul, Den Haag.

⁴⁷ De Graaff & Wiebes, *Villa Maarheeze*, 415.

Het is lastig vast te stellen of historische ontwikkelingen zoals de détente de samenwerking met de buitenlandse diensten heeft beïnvloed. Wel zorgde de gemeenschappelijke ideologische visie richting het communisme voor een basis tot samenwerking vanaf het einde van de jaren veertig. Tevens is het opvallend dat midden jaren zestig een einde kwam aan Operatie Tom, na de intrede van de ontspanning van de Koude Oorlog. Daarbij nam de geldstroom vanuit de CIA richting de BVD sterk af eind jaren zestig.⁴⁸ Mogelijk is, dat dit verband houdt met de ontspanning van de Koude Oorlog.

Buitenlandse Inlichtingendienst

Nationaal Niveau

Net als te zien was bij de Binnenlandse Veiligheidsdienst, verliep de samenwerking tussen de Buitenlandse Inlichtingendienst en de zusterdiensten binnen Nederland niet altijd soepel. De BID had zoals eerder besproken een concurrerende dienst in de BVD, doordat deze zich ook geregeld richtte op het buitenland.⁴⁹

Naast de problematiek met de BVD was er ook ruis in de communicatie tussen de BID en de inlichtingendiensten van de krijgsmacht. Deze diensten waren vooral afnemers van inlichtingen verkregen door de BID.⁵⁰ De tevredenheid van de krijgsmacht over deze samenwerking was niet positief te noemen. Dit blijkt onder andere uit een nota van de chef van de Nederlandse landstrijdkrachten en de chef van de Generale Staf. Hierin spreekt le Fèvre de Motigny over een samenwerking tussen de inlichtingendiensten van de krijgsmachtsdelen en de BID die alleen als onvoldoende kan worden bestempeld. Waarom dit onvoldoende is gebleken wordt niet duidelijk in de nota, maar duidelijk is dat vanuit de krijgsmachtsdelen duidelijke kritiek kwam.⁵¹

Niet alleen vanuit de zusterdiensten zelf werd getwijfeld aan de rol van de BID in het Nederlandse veld van inlichtingen. Ook de politiek gaf aan dat zij de samenwerking tussen de BID en de inlichtingendiensten van de krijgsmacht kwalitatief niet als wenselijk zagen.⁵² Opvallend is dat zowel zusterdiensten als de Nederlandse overheid moeite hadden met de manier waarop de BID zich manifesteerde omdat de dienst wel degelijk een overheidsorgaan was en officieel onder controle stond van deze overheid. Een waarschijnlijke reden hiervoor is dat er begin jaren zestig sprake was van interne problematiek binnen de BID; wantrouwen tussen werknemers en leiding van de dienst zorgden voor interne instabiliteit begin jaren zestig.⁵³ Daarnaast zorgde, zoals in het voorgaande hoofdstuk werd besproken, de détente in de Koude Oorlog vanaf dezelfde periode voor een niet geruisloze hervorming van de BID.⁵⁴ Zeer aannemelijk is dat deze problematiek invloed had op de samenwerking tussen de BID en haar binnenlandse partners.

⁴⁸ Wiebes, *Samen met de CIA*, 78.

⁴⁹ Engelen, *Frontdienst*, 105.

⁵⁰ Nationaal Archief, Den Haag, 2.13.5376, Samenwerking Inlichtingendienste der Krijgsmachtsdelen en B.I.D., inventarisnummer 9, brief van 22 februari 1963, gezant Minister van Algemene Zaken, aan de Minister van Defensie, Den Haag.

⁵¹ Nationaal Archief, Den Haag, 2.13.5376, NOTA voor de minister, Inventarisnummer 9, nota van 8 februari 1963, gezant Mr. G. J. le Fèvre de Motigny, aan de Minister, Den Haag.

⁵² Nationaal Archief, Den Haag, 2.13. 5376, Samenwerking Inlichtingendiensten der Krijgsmachtsdelen en B.I.D., inventarisnummer 9, brief van 10 januari 1963, gezant coördinator van inlichtingen- en veiligheidsdiensten F.J. Kist, aan Minister van Defensie, Den Haag.

⁵³ Nationaal Archief, Den Haag, 2.21.424, Rapport inzake moeilijkheden tussen de dienstleiding van de B.I.D. en Mr. L.E. Larivé, inventarisnummer 166, rapport van 18 mei 1962, gezant A.E.J. Modderman, aan de Minister-President, Den Haag.

⁵⁴ De Graaff & Wiebes, *Villa Maarheeze*, 211,213-214.

Ondanks dat de periode van onderzoek in dit werk stopt na de jaren zestig, is een korte analyse van het begin van de jaren negentig relevant om het gewicht van de bovengenoemde problematiek te analyseren. Correspondentie van de Minister-President in 1992 is hiervoor uiterst bruikbaar. Twee jaar voor het opheffen van de dienst schrijft toenmalig Minister-President Lubbers aan de voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal dat er een onderzoek gestart zal worden vanwege negatieve publicaties in de Nederlandse pers over de interne problematiek van de dienst. Het vertrouwen in de samenwerking met de dienst vanuit de overheid is volgens Lubbers geschonden en de positie van de dienst moet opnieuw bepaald worden

Op te maken valt dat de problematiek in samenwerking tussen de IDB en andere overheidsorganen in de jaren negentig overeenkomsten bevatten met die van de BID in de jaren zestig; interne problematiek zorgt in beide periodes voor niet soepel functionerende samenwerkingen. Het is te voorbarig om te stellen dat deze problematiek, mede afkomstig door de ontwikkelingen van de détente, hier direct aan gelieerd is. Wat daarentegen is vast te stellen dat vanaf de jaren zestig interne kwesties duidelijk opkwamen en invloed hadden op de samenwerking met Nederlandse actoren. Dit beeld is weer terug te vinden in de jaren negentig, kort voor de opheffing van de IDB. De opkomst van de interne problematiek binden de BID in de jaren zestig was dus een groot kwaad voor de dienst zelf en haar samenwerkingsverbanden. Deze problematiek bleek hardnekkig; het kostte de dienst haar bestaan.⁵⁵

Internationaal Niveau

Naast de collega's van de BVD, werd ook de BID in de vroege Koude Oorlog betrokken bij acties van de CIA. De invloed van de BID in de buitenlandse acties was kleiner dan die van de binnenlandse dienst; er werden vanuit de BID vooral inlichtingen doorgespeeld dan dat er grootschalige operaties plaatsvonden.⁵⁶

Dit wil niet zeggen dat de BID nooit operaties heeft uitgevoerd met de Amerikanen. Zo was de dienst actief met de CIA in operaties in Bulgarije, Roemenië en Albanië. De Amerikanen waren gebrand op dit succes vanwege het falen van dit soort operaties tijdens het einde van de jaren veertig. De doelen van deze operaties in 1951 betroffen het inwinnen van inlichtingen over allerlei zaken tot aan het voeren van psychologische oorlogsvoering om de communistische overheden van deze landen schade aan te doen. Dit moest gebeuren door het droppen van agenten in deze landen zelf. Deze operaties waren weinig succesvol; de resultaten waren er amper en de agenten kwamen om.⁵⁷

Naast samenwerking met de Amerikanen werkte de BID ook samen met andere zusterdiensten. Dit blijkt onder meer uit correspondentie tussen de Nederlandse ambassadeur te Brussel en de Minister van buitenlandse zaken. Op 30 januari 1952 schreef de Nederlandse ambtenaar in België dat de Belgen duidelijke twijfels hadden over de samenwerking met de Nederlandse inlichtingendiensten, waaronder de BID. De Belgische militaire- en inlichtingenorganisaties zouden na optreden van de Nederlanders in een Tsjechische spionageaffaire te Praag geen vertrouwen meer hebben in hun Nederlandse partners. Hoe exact is samengewerkt wordt niet duidelijk vermeld in de bron. Wel is het aannemelijk dat de BID hierbij betrokken was.⁵⁸

De BID had daarnaast ook een lastige casus in de samenwerking met de Britten eind jaren vijftig. Zo blijkt uit correspondentie tussen de commandeur J.F. van Dulm aan het hoofd van de BID. Hier waarschuwt het hoofd van de afdeling inlichtingen bij de marine dat het niet verstandig zou zijn om

⁵⁵ De Graaff & Wiebes, *Villa Maarheeze*, 408-409, 415

⁵⁶ Cees Wiebes, *Samen met de CIA*, 78.

⁵⁷ Cees Wiebes, *Samen met de CIA*, 95, 110-111.

⁵⁸ Archief IISG, collectie Cees Wiebes, doos 188, map 6, 30 januari 1952, brief van de Nederlandse ambassadeur te Brussel aan de Minister van Buitenlandse Zaken, 'Belgisch Militair Attache te Praag', Brussel.

de door een Nederlandse inlichtingenofficier verkregen informatie vanuit Singapore door te spelen naar de Britten. Militaire inlichtingen zouden volgens commandeur Dulm niet te onderscheiden zijn van economische inlichtingen waardoor de economische positie van de Britten onnodig versterkt zou worden. Deze situatie wordt door het marine stafid niet als wenselijk beschouwd. Daarnaast zou de beslissing om een BID agent in Singapore te stationeren overkomen als een vorm van concurrentie, aldus de marine.⁵⁹

Deze bronnen vertellen ons dan ook twee concrete punten. Enerzijds dat het aannemelijk is dat de BID samenwerkte met zusterdiensten zoals die van de Belgen en Britten, of dat er in ieder geval gedeelde belangen waren met buitenlandse diensten. Het tweede punt wat naar voren komt is dat de BID niet sterk uit de verf komt in dit archiefmateriaal; de toekomstige samenwerking wordt zelfs in twijfel getrokken.⁶⁰

Nationale en internationale hiërarchie

Uit het hierboven gevoerde onderzoek kunnen twee conclusies worden getrokken. De eerste is dat zowel op binnenlands als op buitenlands niveau de BVD in de vroege Koude Oorlog de bovenliggende partij was in vergelijking met de BID. De BVD had een sterkere positie op het binnenlands niveau, bijvoorbeeld door de positie die de dienst kreeg over het behandelen van inlichtingen en de verspreiding hiervan. In het buitenland bleek de BID ook minder succesvol als de BVD. De operaties en andere vormen van samenwerking waren niet positief te noemen.

De tweede conclusie is dat het lastig is na te gaan in hoeverre historische ontwikkelingen invloed hadden op de samenwerkingsverbanden van de diensten. Ondanks dat er bij de samenwerking tussen de BVD en CIA invloed lijkt te zijn van de détente in de Koude Oorlog, zijn deze ontwikkelingen niet terug te vinden bij de BID.

⁵⁹ Nationaal Archief, Den Haag, 2.03.01, 'Verzamelen van inlichtingen door Nederlander te Singapore t.b.v. de Britten', inventarisnummer 6912, brief 12 februari 1958, gezanthoofd bureau inlichtingen van de marinestaf, de commandeur J.F. van Dulm, aan het hoofd van de buitenlandse inlichtingendienst, Den Haag.

⁶⁰ Archief IISG, collectie Cees Wiebes, doos 188, map 6, 30 januari 1952, brief van de Nederlandse ambassadeur te Brussel aan de Minister van Buitenlandse Zaken, 'Belgisch Militair Attache te Praag', Brussel.

Hoofdstuk 3: De Diensten en de Nederlandse Pers

In dit hoofdstuk zal er gekeken worden naar hoe de Nederlandse binnen- en buitenlandse inlichtingendienst in de media verschenen. Na de vergelijking tussen de activiteiten en samenwerkingsverbanden van de diensten, zal er nu geanalyseerd worden of er een verschil is te zien in de manier waarop de diensten in de binnenlandse pers werden afgebeeld.

De relevantie hiervoor, zoals al kort in de inleiding werd besproken, is dat de rol van een inlichtingendienst in een democratische rechtsstaat problematisch kan zijn. Een inlichtingendienst heeft baat bij weinig publieke aandacht; de inlichtingen die worden gegenereerd en behandeld binnen de diensten worden vaak als geheim gekwalificeerd. Actoren binnen een democratische rechtsstaat daarentegen kunnen juist de behoefte hebben aan transparantie, zeker wanneer dit overheidsorganen betreft. De media kan één van deze actoren zijn die een niet-gouvernementele, controlerende rol kunnen vervullen binnen een democratische maatschappij.

Het analyseren van de berichtgeving van Nederlandse media kan ons hierdoor een beeld geven over hoe de diensten zich manifesteerden in een democratische rechtstaat en, des te relevanter voor het beantwoorden van de hoofdvraag van dit werk, of de BVD en BID hierin verschilden. Daarnaast zal er gekeken worden of de maatschappelijke verandering binnen Nederland gedurende de vroege Koude Oorlog invloed had op de berichtgeving over de diensten door de pers.

De Binnenlandse Veiligheidsdienst

Begin jaren vijftig is één van de eerste momenten in het bestaan van de Binnenlandse Veiligheidsdienst waarin de dienst veel media aandacht ontvangt. De aard van deze aandacht is negatief te noemen; de Nederlandse pers verdiept zich in het zogeheten ‘Snorremans-spiel’. De visie van de Nederlandse pers is verdeeld over deze zaak, zo blijkt uit de volgende twee primaire bronnen.

Te beginnen bij het Algemeen Dagblad. Uit een artikel van 12 november 1952 wordt duidelijk dat na een inval in november 1951 bij de koopman Van D. er sprake was van illegale handel tussen de Haagse zakenman en verschillende partijen achter het IJzeren Gordijn, wat toentertijd strafbaar was. De verdachte Van D. gaf aan dat hij in contact was gekomen met een contactpersoon van de BVD, de heer Snorremans, waarna het vermoeden bij de koopman ontstond dat hij door zijn acties zijn land diende. De BVD zou namelijk geen kritiek hebben geuit op zijn illegale praktijken en alle handel hebben toegelaten.⁶¹

Ondanks dat het vorige stuk vrij kritisch overkomt op de BVD, is de Nederlandse pers qua standpunt in deze zaak niet geheel homogeen. Zo blijkt uit een artikel van Trouw op dezelfde dag als dat van het Algemeen Dagblad. Hier wordt gesproken over “dat het goedkeuren van de illegale handel door de BVD een fabel te noemen was” en dat de BVD juist een wakende blik aanhield richting Van D.⁶²

Ondanks een verschil in toon tussen deze twee artikelen, blijkt uit het overgrote deel van de krantenkoppen over deze zaak een vrij mild geluid te komen. Met uitzondering van communistisch kranten zoals De Waarheid worden er amper kritische vragen gesteld door de Nederlandse media

⁶¹ Nationaal Archief, Den Haag, 2.03.01, Valse certificaten, inventarisnummer 11760, krantenartikel 12 november 1952, Nieuwsdienst Algemeen Dagblad, Den Haag.

⁶² Nationaal Archief, Den Haag, 2.03.01, Oud-illegaal wilde “Spiel” tegen Oost-Europa organiseren, inventarisnummer 11760, krantenartikel 12 november 1952, Haagse redacteur Trouw, Den Haag.

over de rol van BVD in deze zaak, zoals de weinig transparante houding van de BVD. De artikelen zijn terug te vinden bij hetzelfde inventarisnummer als de twee hierboven genoemde stukken.

De transparantie van de dienst is opvallend genoeg daarentegen een jaar eerder een stuk groter. Zo blijkt uit een artikel van het Algemeen Dagblad van 2 november 1951. In dit stuk wordt vermeld dat de BVD vermoedelijk over een recente, Tsjechische spionageaffaire een publicatie vrijgaf die ook bedoeld was voor de pers.⁶³ Ondanks de kritische toon in dit stuk wordt duidelijk dat de BVD in haar jonge jaren wel degelijk transparant kon zijn over recent vervaardigde, gevoelige informatie.

Aan dit milde geluid komt een einde in de jaren zestig. De ontspanning in de Koude Oorlog en de opkomst van Nederlandse protestgroepen zorgden ervoor dat de binnenlandse journalistiek zich een hardere toon hadden aangemeten. Zo werd de dreigende toon van de BVD richting een actievoerder die in 1965 tegen het koningshuis demonstreerde breed uitgemeten.⁶⁴ Hierop volgend werd vanuit de politiek een onderzoek ingesteld over deze kwestie.⁶⁵

De BVD anticepeerde op deze verharde toon afkomstig uit de politiek. Zo blijkt uit interne verslagen van november 1965 dat verschillende actoren binnen de Nederlandse overheid besproken wat de juiste tactiek was richting de media.⁶⁶ De BVD onder leiding van dhr. Kuipers reageerde dan ook op deze dreigende media door contact met ze te zoeken. Zo gaf Kuipers in november 1967 een lezing over de BVD bij het Nederlands Genootschap van Hoofdredacteuren en met kranten als de Telegraaf.⁶⁷

De Buitenlandse Inlichtingendienst

Ook de BID ontliet het wakend oog van de media niet. Ondanks dat zij in de jaren vijftig zeer weinig media-aandacht ontvingen, veranderde dit in de jaren zestig.⁶⁸ Zo komt het Algemeen Dagblad van 27 juni 1964 met een artikel over de BID en haar rol in de zogeheten “zaak-S”. In deze zaak werd een Bredase fabrikant door de BID ingesteld als hoofd van de dienst om inlichtingen te vergaren in Polen. Het Algemeen Dagblad zou een hoge medewerker van de BID hierover hebben gesproken die de zaak zeer goed zou kennen. Deze inlichtingsofficier, die anoniem wilde blijven, is ervan overtuigd dat de gang van zaken betreffende het aanstellen van S. uiterst amateuristisch is. De Bredase S. zou veel te licht zijn om te fungeren binnen de BID en zou daarom voor wantrouwen zorgen binnen de dienst.⁶⁹

Op deze “zaak-S” specifiek gaat de BID niet in. Wel blijkt uit een ander artikel van het Algemeen Dagblad dat Kamerleden betrokken bij de BID hun uiterste vertrouwen uitspreken en dus indirect ontkennen dat er fouten worden gemaakt bij de BID. Daarmee gaf de dienst aan dat de fouten van “zaak-S” niet zijn gemaakt, ondanks het bewijs van onder andere een medewerker van de dienst.⁷⁰

⁶³ Nationaal Archief, Den Haag, 2.03.01, Het detective-stuk, inventarisnummer 11761, krantenartikel 2 november 1951, Den Haag.

⁶⁴ Engelen, *Frontdienst*, 68.

⁶⁵ Redactie Algemeen Handelsblad, ‘Regering onderzoekt klachten over BVD’, (versie 8 december 1965), <http://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=BVD+Remmerswaal&coll=ddd&facets%5Bspatial%5D%5B%5D=Landelijk&page=2&identificer=KBNRC01%3A000035074%3Ampg21%3Aa0144&resultsidentificer=KBNRC01%3A000035074%3Ampg21%3Aa0144> (20-06-2017).

⁶⁶ Auteur onbekend, ‘Ochtenbespreking op vrijdag 12 november 1965’, (versie 12 november 1965) <http://www.inlichtingendiensten.nl/aurora/aurora65-4.pdf> (20-06-2017).

⁶⁷ Engelen, *Frontdienst*, 69.

⁶⁸ De Graaff & Wiebes, *Villa Maarheeze*, 183.

⁶⁹ Nationaal Archief, Den Haag, 2.03.01, Geheime dienst maakte kapitale blunder, inventarisnummer 11762, Artikel Algemeen Dagblad door P.B. Claessens en M.W. van Eijk 27 juni 1964, Den Haag.

⁷⁰ Nationaal Archief, Den Haag, 2.03.01, Geheime diensten mankeert het aan vakbekwaamheid, inventarisnummer 11762, Artikel Algemeen Dagblad door P.B. Claessens en MW. van Eijk. Van 30 juni 1964, Den Haag.

Slotsom

In dit werk is er aan de hand van drie thema's gekeken waarin de Binnenlandse Veiligheidsdienst (BVD) en de Buitenlandse Inlichtingendienst (BID), verschilden gedurende de vroege Koude Oorlog. De motivatie voor dit onderzoek werd geschapen door vraagstukken die opgeroepen werden door al bestaande literatuur over het Nederlandse inlichtingenveld gedurende de Koude Oorlog. Er was namelijk volgens deze auteurs een frictie tussen de diensten, omdat ze onder andere op elkaars terrein kwamen in termen van werkzaamheden. Om lering te trekken uit deze situatie voor de huidige twee Nederlandse inlichtingendiensten is er een vergelijkende studie gedaan.

Vanwege deze reden is er allereerst gekeken naar het verschil in activiteiten tussen de diensten. Te zien was dat zowel de BVD als de BID beïnvloed werd in haar werkzaamheden wegens historische ontwikkelingen zoals de détente. Zo werd er door de Nederlandse overheid meer controle uitgeoefend op de BVD en de BID kreeg te maken met interesse vanuit Amerikaanse hoek. Desondanks verschilden de taken niet zeer veel van elkaar, de BVD en BID waren bijvoorbeeld beide actief buiten de Nederlandse landsgrenzen.

De tweede factor was dat van de samenwerkingsverbanden die beide diensten onderhielden in de periode van de vroege Koude Oorlog. Uit dit stuk bleek dat er duidelijke verschillen waren tussen de diensten. De BVD manifesteerde zich geregeld als de grote broer en werd daar door andere diensten binnen Nederland ook op aangevallen. De samenwerking met de CIA liep ook verschillend. De BVD was relatief succesvol tijdens deze operaties, terwijl de BID weinig succes boekte. In beide casussen zorgde historische ontwikkelingen als de détente ervoor dat de samenwerkingen werden gevoed.

Ook bij de derde factor zien we de détente terug. Beide diensten kregen vooral in de jaren zestig een meer aanvallende houding vanuit de Nederlandse media te verduren. Het verschil hierin was wel dat de BVD dit probleem eind jaren zestig actief adresseerde, terwijl dat van de BID uit niet blijkt.

De vraag die centraal staat in dit werk luidt als volgt: Waarin verschilden de BVD en de BID binnen het Nederlandse inlichtingenwerk gedurende de vroege Koude Oorlog? Gekeken naar de hierboven genoemde bevindingen zien we dat de twee diensten niet van hetzelfde gewicht bleken. Hiermee wordt bedoeld dat de BVD ten opzichte van de BID zich effectiever manifesteerde. Zo viel vooral uit de laatste twee hoofdstukken op te maken dat de BVD minder last had van problematiek binnen de dienst zelf en zich actiever inzette om mee te gaan met het veranderende wereldbeeld veroorzaakt door de détente. De BID bleek daarentegen het zieke broertje wegens interne problematiek en weinig succesvolle resultaten.

Ondanks dat het bovenstaande beeld duidelijk naar voren komt, is het nodig dat verder onderzoek gedaan wordt naar deze twee diensten. Zo is het ook relevant voor de hedendaagse Nederlandse inlichtingendiensten om een inzicht te krijgen in verschillen tussen de BVD en BID/IDB in de late Koude Oorlog. Daarnaast is het zaak elk gedaan onderzoek, waaronder dit, kritisch te evalueren mocht het zo zijn dat nieuwe archiefstukken vrij komen over de diensten. Vooral stukken betreffende de BID zijn nodig. Deze archiefstukken kunnen nieuwe inzichten geven over beide diensten, en de huidige inlichtingendiensten laten leren van het verleden.

Bibliografie

Archiefmateriaal Nationaal Archief Den Haag

(Op volgorde van verschijning in dit werk)

- Nationaal Archief, Den Haag, 2.03.01, Binnenlandse Veiligheidsdienst 1973, inventarisnummer 10546, verslag 18 december 1973, gezant H.C. Neervoort, aan de Minister-President, Den Haag.
- Nationaal Archief, Den Haag, 2.03.01, De SP organiseert een kaartenactie, 1974, inventarisnummer 10546, verslag 1 april 1974, H.C. Neervoort, aan de Minister-President, Den Haag.
- Nationaal Archief, Den Haag, 2.03.01, Selectieve samenvatting van ontvangen inlichtingen (22 mei t/m 4 juni 1969, inventarisnummer 2385, rapport 4 juni 1969, gezant B.I.D., aan de Minister-President, Den Haag
- Nationaal Archief, Den Haag, 2.03.01, Verhouding B.V.D. – Inlichtingendiensten, inventarisnummer 1832, brief 3 januari 1957, gezant Mr. L. Einthoven, Den Haag, medewerker van het Ministerie van Algemene Zaken Mr. Kist, Den Haag.
- Nationaal Archief, Den Haag, 2.03.01, Samenwerking BVD – MID, inventarisnummer 1832, brief 5 januari 1960, gezant Mr. G. J. le Fèvre de Motigny, aan medewerker van het Ministerie van Algemene Zaken Mr. Kist, Den Haag.
- Nationaal Archief, Den Haag, 2.03.01, Doorgeefbeleid, inventarisnummer 6432, brief 21 december 1962, van van J.S. Sinnighe Damsté, aan Dr. T.W. Crul, Den Haag.
- Nationaal Archief, Den Haag, 2.03.01, Doorgeefbeleid, inventarisnummer 6432, brief 15 januari 1963, van J.S. Sinnighe Damsté, aan Dr. T.W. Crul, Den Haag.
- Nationaal Archief, Den Haag, 2.13.5376, Samenwerking Inlichtingendienste der Krijgsmachtsdelen en B.I.D., inventarisnummer 9, brief van 22 februari 1963, gezant Minister van Algemene Zaken, aan de Minister van Defensie, Den Haag.
- Nationaal Archief, Den Haag, 2.13.5376, NOTA voor de minister, Inventarisnummer 9, nota van 8 februari 1963, gezant Mr. G. J. le Fèvre de Motigny, aan de Minister, Den Haag.
- Nationaal Archief, Den Haag, 2.13. 5376, Samenwerking Inlichtingendiensten der Krijgsmachtsdelen en B.I.D., inventarisnummer 9, brief van 10 januari 1963, gezant coördinator van inlichtingen- en veiligheidsdiensten F.J. Kist, aan Minister van Defensie, Den Haag.
- Nationaal Archief, Den Haag, 2.21.424, Rapport inzake moeilijkheden tussen de dienstleiding van de B.I.D. en Mr. L.E. Larivé, inventarisnummer 166, rapport van 18 mei 1962, gezant A.E.J. Modderman, aan de Minister-President, Den Haag.

- Nationaal Archief, Den Haag, 2.03.01, Verzamelen van inlichtingen door Nederlander te Singapore t.b.v. de Britten , inventarisnummer 6912, brief 12 februari 1958, gezantheofd bureau inlichtingen van de marinestaf, de commandeur J.F. van Dulm, aan het hoofd van de buitenlandse inlichtingendienst, Den Haag.
- Nationaal Archief, Den Haag, 2.03.01, Valse certificaten, inventarisnummer 11760, krantenartikel 12 november 1952, Nieuwsdienst Algemeen Dagblad, Den Haag.
- Nationaal Archief, Den Haag, 2.03.01, Oud-illegaal wilde "Spiel" tegen Oost-Europa organiseren, inventarisnummer 11760, krantenartikel 12 november 1952, Haagse redacteur Trouw, Den Haag.
- Nationaal Archief, Den Haag, 2.03.01, Het detective-stuk, inventarisnummer 11761, krantenartikel 2 november 1951, Den Haag.
- Nationaal Archief, Den Haag, 2.03.01, Geheime dienst maakte kapitale blunder, inventarisnummer 11762, Artikel Algemeen Dagblad door P.B. Claessens en M.W. van Eijk 27 juni 1964, Den Haag.
- Nationaal Archief, Den Haag, 2.03.01, Geheime diensten mankeert het aan vakbekwaamheid, inventarisnummer 11762, Artikel Algemeen Dagblad door P.B. Claessens en MW. van Eijk. Van 30 juni 1964, Den Haag.
- Nationaal Archief, Den Haag, 2.03.01, Zaak-S in onderzoek, inventarisnummer 11762, Artikel Algemeen Dagblad M.W. van Eijck en P.B. Claessens van 11 juli 1964, Den Haag.

Archiefmateriaal IISG – Collectie Cees Wiebes

- Archief IISG, collectie Cees Wiebes, doos 188, map 6, 30 januari 1952, brief van de Nederlandse ambassadeur te Brussel aan de Minister van Buitenlandse Zaken, 'Belgisch Militair Attache te Praag', Brussel.
- Archief IISG, collectie Cees Wiebes, doos 195, map 1, 26 februari 1992, brief van de Minister President drs. R.F.M. Lubbers aan de voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, 'Positie van de Inlichtingendienst Buitenland', Den Haag.

Overige primair bronmateriaal

- Auteur onbekend, 'Ochtenbespreking op vrijdag 12 november 1965', (versie 12 november 1965) <http://www.inlichtingendiensten.nl/aurora/aurora65-4.pdf> (20-06-2017).
- Redactie Algemeen Handelsblad, 'Regering onderzoekt klachten over BVD', (versie 8 december 1965), <http://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=BVD+Remmerswaal&coll=ddd&facets%5Bspatial%5D%5B%5D=Landelijk&page=2&identifier=KBNRC01%3A000035074%3Ampg21%3Aa0144&resultsidentifier=KBNRC01%3A000035074%3Ampg21%3Aa0144> (20-06-2017).
- Politieke redactie Algemeen Handelsblad, 'Regering wil inlichtingen-dienst saneren', (versie 31 december 1969) <http://www.delpher.nl/nl/kranten/view?facets%5Bspatial%5D%5B%5D=Landelijk&facets%5Bperiode%5D%5B%5D=2%7C20e%20eeuw%7C1960-1969%7C1969%7C&query=Nederlandse+Buitenlandse+Inlichtingendienst&coll=ddd&page=1&identifier=KBNRC01%3A000033728%3Ampg21%3Aa0041&resultsidentifier=KBNRC01%3A000033728%3Ampg21%3Aa0041> (20-06-2017).

Boekwerken

- De Graaff, Bob, & Wiebes, Cees, *Villa Maarheeze: de geschiedenis van de Inlichtingendienst Buitenland* (Den Haag 1999).
- Engelen, Dick, *Frontdienst: de BVD in de Koude Oorlog* (Amsterdam 2007).
- Engelen, Dick, *Geschiedenis van de Binnenlandse Veiligheidsdienst* (Den Haag 1995).
- Scott-Smith, Giles, *Interdoc: Een geheim netwerk in de Koude Oorlog* (Amsterdam 2012).
- Wiebes, Cees, *Samen met de CIA* (Amsterdam 2016).

Overige Secundaire Literatuur

- De Jong, B., & Keller, P., 'Contra-inlichtingen en contraspionage', in: B. A. de Graaf, E. R. Muller, & J. A. van Reijn (red.), *Inlichtingen- en veiligheidsdiensten* (Alphen aan den Rijn 2010), 275-294.
- Gaddis, John Lewis, 'The New Cold War History', (versie 20 juni 1998), <http://www.fpri.org/article/1998/06/the-new-cold-war-history/> (17-06-2017).
- Hanhimäki, Jussi, *Détente in Europe, 1962–1975*. The Cambridge History of the Cold War Volume 2: Crises and Détente (Cambridge 2010) 199, 216-218.

- Van der Heijden, C.A.M., *Dat nooit meer: de nasleep van de Tweede Wereldoorlog in Nederland*, Deel 2, (Amsterdam 2011)
p.211 https://pure.uva.nl/ws/files/1197042/99071_05.pdf.
- Hijzen, Constant, 'Geheim gewroet in het duister? Percepties en maatregelen ten aanzien van veiligheidsdiensten in Nederland, 1918-1989', *Tijdschrift voor Geschiedenis* 125 (2012), 3, 332-349.

Overig Materiaal

- Somers, Maartje, 'Trump wil de Amerikaanse overheid uitkleden – op defensie na' (versie 16 maart 2017) <https://www.nrc.nl/nieuws/2017/03/16/trump-wil-de-amerikaanse-overheid-uitkleden-op-defensie-na-7410377-a1550641> (17 april 2017).
- Versteegh, Kees, 'De AIVD groeit als kool' (versie 4 april 2017), <https://www.nrc.nl/nieuws/2017/04/04/de-aivd-groeit-als-kool-7916563-a1553167> (17 april 2017).
- Ziarczyk, Erik, 'Tillerson botst op ijzig front bij bezoek aan boos Kremlin' (versie 12 april 2017), <http://www.tijd.be/politiek-economie/internationaal-vs/Tillerson-botst-op-ijzig-front-bij-bezoek-aan-boos-Kremlin/9882453?ckc=1&ts=1492527722> (17 april 2017).